

bole și 3) *Despre viața interioară a omului*. Totodată, Hasdeu ține să-și informeze cititorii că întreaga operă a lui Skovoroda va apărea în tipografia orașului Odesa. Ea va fi împărțită în șase părți: 1) *Poezii*, 2) *Cîntece*, 3) *Parabole*, 4) *Dialoguri*, 5) *Drame* și 6) *Manuale*. La acestea se mai adaugă, ca lucrare de sine stătătoare, studiul său amintit mai sus: *Skovoroda și societatea contemporană*, cu portretul și facsimilul semnăturii filozofului ucrainean.

După cite se știe, n-a apărut nimic din toate acestea, iar anunțul lui Hasdeu a rămas, după toate probabilitățile, o simplă intenție.

Al. Hasdeu despre țelurile filozofiei. Numai la doi ani după publicarea articolului despre *Socrate și Skovoroda*, de care ne-am ocupat mai sus, tânărul Hasdeu încearcă să pătrundă sensul unor probleme de filozofie. Și de astă dată e vorba de preferințe, care izvorăsc nu numai din adîncurile lui sufletești, ci și din pregătirea lui intelectuală. Înclinările filozofice ale lui Al. Hasdeu — fiindcă la această vîrstă nu poate fi vorba de altceva — pot fi urmărite într-o serie de «aforisme» intitulate: *Despre țelurile filozofiei*¹. Ele încep cu un citat din Seneca, mărturisind astfel afinitatea autorului cu stoicismul învățătorului lui Nero:

«Philosophia studium virtutis est, sed per ipsum virtutem: nec virtus autem esse sine studio sui potest, nec virtutis studium sine ipsa» (Epist. LXXXIX L. Annaei Senecae philosophi, *Opera omnia quae supersunt*, III, Lipsca, 1805, p. 133)².

Chiar de la început, Hasdeu definește rostul filozofiei amintind o comparație foarte iubită de el și care reliefează înțietatea acestei discipline: înăuntrul celorlalte științe, spune Hasdeu, filozofia e ca soarele în sistemul planetar. După cum acesta luminează bolta cerească, tot astfel și filozofia stăpînește lumea sub toate aspectele cunoștințelor omenești. Mîntea tînarului autor era frămîntată de cîteva probleme, a căror neliniște se desprinde din următoarele întrebări: se poate lăsa furat poetul de zborul fanteziei spre culmile perfecțiunii? Poate oratorul să pătrundă în labirintul inimii omenești fără ajutorul filozofiei? În sfîrșit, poate materialistul să dezlege enigmele naturii? Fără filozofie nu-i cu puțință nimic din întreaga arhitectură a cunoașterii, conchide Hasdeu.

Distincția lui merge și mai departe. Filozofia nu-și arată roadele numai în domeniul teoretic, ea adună laolaltă semenii în societate, le unește inimile prin iubire, îi face fericiți și-i consolează în nenorocire. În lumina filozofiei, dispăre umbra oricărei îndoieli, spune Hasdeu, iar filozoful e cel mai fericit dintre muritori. De aceea el, ca și Skovoroda, își sfătuiește semenii să adopte în viață o atitudine stoică și măsurată. Chipul în care Hasdeu definește aceste noțiuni și în care caută să le situeze sub raportul semnificației universale trădează influența hotărîtoare a lui Skovoroda.

Concepția lui Hasdeu despre rațiune, corp și suflet e învăluită de o nuanță aproape mitică. El susține că rațiunea e un mit simbolic, o desprindere din prima Ratio, după planul căreia s-a izvodit lumea. Pentru om, rațiunea e ochiul sufletului. La rîndul lui, corpul e lăcașul sufletului, iar simțurile sînt asemenea unui telescop. Cel dintîi se preface în țărîină, celelalte în fantasmе. Uneori, mîntea noastră e tulburată de forța exuberantă a imaginației, afirmă Hasdeu. Pentru el, păcatul are semnificație creștină. De aceea, cînd omul păcătuiește,

¹ «Вестник Европы», 1835, nr. 21—22, p. 45—46. Nici aceste aforisme nu sînt menționate în bibliografia de pînă acum a scrierilor lui Hasdeu.

² Identificarea textului ne aparține.